

dr hab. Anna Klimkiewicz
32-080 Zabierzów
ul. Widokowa 81

OPINIA

nt. dorobku naukowego dr Moniki Surmy-Gawłowskiej
oraz jej rozprawy habilitacyjnej pt.
Komedia dell'arte

Podstawa: Pismo Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dn. 6 września 2016r. dot. wniosku 1-L-6994-2016

Dorobek naukowy dr Moniki Surmy-Gawłowskiej, opublikowany do końca roku 2015 r., obejmuje – oprócz przedstawionej rozprawy habilitacyjnej – sześć pozycji książkowych, w tym dwie bibliografie i jedną antologię, poprzedzone zarysem historycznym (we współautorstwie), dwadzieścia dwa artykuły, dwanaście przekładów, jedną redakcję naukową oraz opracowanie haseł słownikowych. Wśród wymienionych publikacji wyraźnie zarysowują się trzy zasadnicze grupy tematyczne dające obraz zainteresowań Autorki, które koncentrują się głównie wokół włoskiego teatru dawnego i jego historii, recepcji włoskiej literatury w Polsce oraz przekładów naukowych i tłumaczeń filozoficznej myśli włoskiej. Do głosu dochodzą również obszary studiów nad filmową adaptacją dzieł literackich.

W całości dorobku Habilitantki, najistotniejszym obszarem badawczym jest szesnasto- i siedemnastowieczny teatr włoski – oprócz prac na temat wybranych motywów teatralnych (ogród, szaleństwo, zmysły), daje temu wyraz przede wszystkim opublikowana rozprawa doktorska, poświęcona Isabelli Andreini – pozycja ta staje się punktem wyjścia dla serii artykułów na temat roli kobiet w profesjonalnym teatrze włoskim i ich obecności na scenie, także w sensie technicznych umiejętności aktorskich. Badania Habilitantki na temat historii teatru i dramatu włoskiego XVI-XVIII wieku zostają opracowane i opublikowane w

obszernym tomie monograficznym, kreślącym linie rozwoju teatru włoskiego na tle kontekstów kulturowo-społecznych, który stanowi cenną pozycję o charakterze podręcznika akademickiego, interesującą dla wszystkich zainteresowanych dziejami sceny i teatru dawnego. Centralnym punktem badań Habilitantki stają się zagadnienia związane z komedią dell'arte, któremu poświęcone są kolejne artykuły – tu odnotowuje się również kwestię obecności komedii dell'arte w Polsce, co należy szczególnie podkreślić, gdyż – w moim przekonaniu - istotnym zadaniem italianistów polskich powinno być poszukiwanie i wskazywanie związków między kulturą Włoch a kulturą polską. Tematyka ta znajdzie swe przedłużenie w przedstawionej rozprawie habilitacyjnej.

Odrębną kategorię stanowi dorobek wpisujący się w realizację zbiorowych projektów badawczych, w którym wyróżnia się udział w pracach o charakterze bibliograficznym, systematyzujących wiedzę na temat polskich przekładów włoskich tekstów teatralnych oraz włoskiej prozy narracyjnej od XVI wieku do czasów współczesnych.

Zainteresowania Habilitantki kierują się również w stronę adaptacji dzieł literackich we włoskich obrazach filmowych. W artykułach poświęconych tej tematyce Autorka wykorzystuje swoje doświadczenia związane z badaniami nad teatrem włoskim dawnych epok, co szczególnie zaznacza się w artykułach poświęconych twórczości Federica Felliniego, adaptującego Casanovę (*Casanova: historia Pinokia, który nigdy nie stał się chłopcem*) i analizie adaptacji *Il disprezzo* Alberta Moravii dokonanej przez Jeana-Luc Godarda. Swe miejsce znajduje też analiza samych dzieł filmowych, związanych z kinem Felliniego, Rosselliniego, zawsze w kontekście arcydzieł włoskiej literatury.

Odrębną grupę działalności dr Moniki Surmy-Gawłowskiej stanowi ambitna praca translatorska, w której wykorzystuje różne obszary swoich osiągnięć badawczych – tematyka przekładoznawcza znajduje odzwierciedlenie w jej artykułach na temat tłumaczeń literatury dawnej i współczesnej, zaś sama Habilitantka specjalizuje się w przekładzie na język polski współczesnych tekstów filozoficznych najwybitniejszych włoskich intelektualistów: Umberta Eco, Gianniiego Vattimo, Giorgia Agamben, Roberta Esposito.

Omawiane pozycje napisane zostały w języku włoskim lub polskim i opublikowane w formie artykułów lub jako rozdziały prac o charakterze monograficznym w wydawnictwach Polski, Włoch oraz Czech, oczekuje na druk

artykuł wydawnictwa w Portugalii. Są one po części owocem wystąpień konferencyjnych Habilitantki i uczestnictwa w krajowych projektach i programach badawczych, a także międzynarodowych stypendiów i stażów naukowych. Na wyróżnienie zasługuje bardzo duże zaangażowanie w realizację projektów badawczych: dr Surma-Gawłowska wzięła udział w jednym grantie międzynarodowym i aż w pięciu grantach krajowych, jako główny wykonawca w czterech z nich i jako kierownik projektu - w jednym. Podobnie bardzo wysoka jest również aktywność na konferencjach - Habilitantka wykazała się udziałem w dwudziestu pięciu konferencjach i sympozjach, organizowanych przez Uniwersytety w Polsce, Belgii, Czechach, Włoszech, Portugalii, Hiszpanii i Maroku.

W podsumowaniu tej części recenzji stwierdzam, że – w mojej ocenie – dorobek naukowy dr Moniki Surmy_Gawłowskiej, ilościowo należy do bardzo bogatych i jakościowo w pełni spełnia habilitacyjne wymagania: jest świadectwem sprecyzowanych zainteresowań oraz naukowej dojrzałości Autorki, jak również wyrazem jej konsekwencji w pracach nad wytyczonymi obszarami badawczymi.

Obrazu dopełniają osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne Habilitantki, która naukowe doświadczenia przekazuje nie tylko prowadząc wymagane kanonem kursy uniwersyteckie, lecz proponuje nową tematykę konwersatoriów i wykładu, a także promuje prace licencjackie i recenzuje prace magisterskie. Cenne jest także żywe zaangażowanie dr Surmy_Gawłowskiej w upowszechnianie włoskiej kultury, widoczne w ciekawych przedsięwzięciach podejmowanych we współpracy z polskimi i włoskimi instytucjami i stowarzyszeniami, w których, co należy podkreślić - udział biorą – pod opieką Habilitantki - zespoły studenckie. Podobnie żywy jest udział bierze w Pracach organizacyjnych i administracyjnych na rzecz macierzystego Instytutu oraz Uczelni, jako Kierownik Studiów Wieczorowych, czy współautor programów studiów, a także współorganizator naukowych konferencji.

Rozprawa habilitacyjna dr Moniki Surmy-Gawłowskiej pt. *Komedia dell'arte* wydana w wydawnictwie UNIWERSITAS w Krakowie w 2015 roku, licząca 405 stron, składa się z trzech zasadniczych części, poprzedzonych obszernym Wstępem. Całość została wzbogacona ponad setką ilustracji i zakończona spisem bibliografii oraz indeksem występujących w tekście nazwisk. Jest to

Zjawisku komedii dell'arte poświęcono w Polsce zaledwie dwie większe publikacje - obie w przekładach z lat 60-tych XX wieku: wydanie *La Commedia dell'arte*, której autorem jest Constant Mic, w przekładzie Sławy i Michała Browińskich z 1961 r., oraz klasycznego studium o komedii dell'arte Allardyce Nicolla w przekładzie A. Dębnickiego. Wkład w pogłębienie i upowszechnienie tematu stanowią z pewnością rozdziały zawarte w I tomie cytowanej już *Historii teatru i dramatu włoskiego*, autorstwa dr Surmy-Gawłowskiej, niemniej, książka, którą dr Surma-Gawłowska przedstawia jako podstawę przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego jest pierwszą naukową monografią poświęconą komedii dell'arte, powstałą w języku polskim. Autorka precyzuje tu swój zamiar badawczy, podejmując się przeprowadzenia czytelnika przez zawiłości tematu, przy jednoczesnej próbie wyjaśnienia – jak pisze we *Wstępie* – „zjawiska tak bardzo obciążonego bagażem błędnych wyobrażeń i interpretacji, jakim jest komedia dell'arte”. Służy temu jasna i klarowna struktura opracowania, które dodatkowo zaopatrzone zostało w starannie przygotowaną antologię wybranych tekstów źródłowych (część III), mającą na celu ilustrację teoretycznych analiz zawartych w częściach I i II.

Znajdujemy tu również zarys historii teatru włoskich komediantów i omówienie stanu badań na ten temat. Zjawiska komedii dell'arte i zasad nim rządzących nie sposób zrozumieć bez znajomości szesnastowiecznego włoskiego kontekstu społeczno-historycznego – opis i analizę społeczno-kulturalnego kontekstu, przynosi rozdział pierwszy. Autorka kreśli tu zarys rozwoju teatru wysokiego w Italii i tło, na jakim powstaje komedia *all'italiana*. w rozdziale drugim przedstawia natomiast formy parateatralne, których odbiorcą była publika niska, nie należąca do dworskich elit. Rozdział trzeci – zdecydowanie najbardziej obszerny – zawiera antologię włoskich tekstów źródłowych, istotnych – w przekonaniu Autorki – do pełnego zrozumienia treści teoretycznej, zawartej w pierwszych rozdziałach. Teksty te poparte są przekładem na język polski, dokonany przez Autorkę.

Z zasadniczego tekstu monografii wyłania się syntetyczny, klarowny obraz zjawiska komedii dell'arte, zaś większość informacji detalicznych, o charakterze ściśle specjalistycznym zawiera się w starannie opracowanych przypisach. W przypisach czytelnik znajdzie też oryginalne fragmenty cytowanych tekstów źródłowych, w polskim przekładzie Autorki.

Komedia dell'arte w połowie szesnastego wieku odniosła zwycięstwo nad klasyczną formą *commedia erudita*, opartą na modelu łacińskim, utrwalonym przez autorów miary Machiavellego, Ariosta i Tassa – przyczyn można upatrywać nie tyle w całkowitym odrzuceniu modelu, ile w zręcznym wykorzystaniu utrwalonej tradycji, przy jednoczesnym nadaniu – najogólniej rzecz ujmując – odmiennego kształtu. Zjawisko ludowej komedii włoskiej badane było przez specjalistów pod względem wpływów na teatry europejskie w różnych okresach, schematyzowano jej postaci, tradycyjnie podkreślano rolę maski, improwizacji, bufonerii, elementów erotycznych, tematów sielankowych, funkcję postaci kobiecych, ekspresji ciała w pozie, czy akrobacji. Do kluczowych tych elementów powraca również praca dr Moniki Surmy-Gawłowskiej, niemniej całościowy obraz komedii dell'arte, jaki wyłania się z lektury przedstawia się syntetycznie – jako suma różnych form spektaklu, w tym także parateatralnych, realizowanych od szesnastego do osiemnastego wieku. Aktorów komedii, wywodzących się z bohaterów targowych placów, odnajdujemy we włoskim teatrze zawodowym, czego przykładem jest obraz teatralnego życia Wenecji, ujętego z perspektywy, którą można określić jako literacko-socjologiczną. W tej części rozprawy Habilitantka daje świadectwo dużej erudycji i dobrej orientacji w zawiłościach świata kreowanego przez aktorów i dla aktorów. Prowadzone rozważania, oparte na dokumentach, dostarczają materiału do dalszych badań, zdolnych zainteresować nie tylko znawców teatru.

Zwraca się tu uwagę na powtarzalne elementy organizacji oraz przebiegu spektaklu, przy jednoczesnym uwzględnieniu wędrownego charakteru włoskiego teatru zawodowego. Autorka omawia główne szlaki wędrownych teatrów, a także poświęca osobny rozdział komedii dell'arte w Polsce. Swe miejsce znajduje też polemika z Kościołem, w kwestii obecności na scenie kobiet i społecznej kondycji aktorów.

Drugi rozdział książki ma zasadniczo charakter analityczny – tytułowa poetyka przedstawień komedii dell'arte wyłania się na podstawie badań tekstów źródłowych, teoretycznych i literackich, pisanych przez samych aktorów, a także analizy materiału ikonograficznego. Autorka podkreśla odmienny charakter źródeł teorii formowanej przez przedstawicieli kultury wysokiej i zawodowych komediantów, bardziej poddanych wymogom zarobkowym niż intelektualnym. Rozważania prowadzą do systemowego przedstawienia typów scenicznych, wywodzących się z teatru antycznego, podobnie jak rekwizyt maski, który również

zostaje ściśle skategoryzowany. Cenne jest w takim opracowaniu wyraźne wskazanie regionalnych różnic między schematycznymi typami oraz obszarowych odmian ich postaci. Niemniej, czytelnik, który pragnie postawić pytanie, na czym polegała tajemnica niezwyklej popularności masek włoskich nie otrzymuje odpowiedzi wprost – Autorka koncentruje się na specyfice masek i na reakcji Kościoła. Wnikliwie opracowane zostało zagadnienie improwizacji i przewagi gestu nad słowem – wnioski, oparte na analizie tekstów Scali, Riccoboniego, Desboulmiersa i Gherardiego potwierdzają, m.in., związek sposobu gry z merkantylnym charakterem komedii dell'arte. Docenić należy uwagę poświęconą teatrowi na polskim dworze Władysława IV, który jako pierwszy wprowadził do Polski spektakle odwołujące się do sztuki improwizowania.

W badaniach nad komedią dell'arte zwyczajowo mówi się o improwizacyjnym charakterze repertuaru trup teatralnych – w tej kwestii dr Surma-Gawłowska podkreśla, że obejmuje on nie tylko spektakle *all'improvviso*, lecz także oparte na tekstach spisanych, jak scenariusze F. Scali czy teksty wydane przez G.B. Andreiniego – temu tematowi poświęca się odrębną część opracowania. Do głosu dochodzą tradycyjne motywy znane z klasycznego teatru łacińskiego, jak zamiana tożsamości, osadzone w scenach komizmu sytuacyjnego chwytów scenicznych, na tle scenografii omówionej na przykładzie mało znanych paratekstów, w które zaopatrzone są dramaty m.in. G.B. Andreiniego.

Kończącą książkę *Antologia* to nie publikowane w Polsce wybrane teksty źródłowe i ich przekład. Teksty dokumentują obraz początków komedii dell'arte, dają świadectwo kondycji i gry aktorów, przytaczają opinie Kościoła dotyczące teatru zawodowego – są zatem dobrane w sposób, który symetrycznie odzwierciedla poruszane w książce problemy. Tłumaczenie źródeł wymagało uporządkowania i uzupełnienia istniejących pojęć i terminologii z zakresu komedii dell'arte, co dr Surma-Gawłowska czyni, wykorzystując doświadczenia translatologiczne, dotyczące zwłaszcza dziedziny filozofii i historii idei.

Z uznaniem podkreślam, że struktura pracy jest bardzo przejrzysta i spójna, Autorka przy strukturyzacji treści poszczególnych rozdziałów w widoczny sposób kierowała się zasadą logiki i symetrii, z korzyścią dla ujęcia i usystematyzowania całości.

Na uwagę zasługuje zamieszczenie w książce bardzo bogatego materiału ilustracyjnego, obejmującego szesnasto- i siedemnastowieczne ryciny, ilustracje

spektakli, zdjęcia rekwizytów, także fotografie scen współczesnych przedstawień bazujących na komedii improwizowanej. Nie sposób nie odnotować przy tym, jak staranna i dopracowana jest szata graficzna książki.

W całości, dr Surma-Gawłowska dokonała systemowego, kompleksowego opracowania procesu zmian w rozwoju komedii dell'arte do czasu teatralnej reformy Goldoniego, opracowania o nowoczesnym naukowym charakterze, zapisanego w sposób zdolny usatysfakcjonować zarówno znawców tematu jak i czytelnika mniej zorientowanego w zawiłościach zagadnienia.

Lekturze rozważań dr Surmy-Gawłowskiej towarzyszy przekonanie, że w naukowych literackich badaniach liczy się analiza faktów i dokumentów, badanie ich treści i ich systematyzacja, lecz dużą sztuką jest interpretacja i umiejętność klarownego przedstawienia treści i wniosków.

Wobec wszystkich powyższych uwag, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że książka dr Moniki Surmy-Gawłowskiej pt. *Komedia dell'arte* spełnia wymogi stawiane rozprawom habilitacyjnym i wraz z dorobkiem naukowym może stanowić podstawę dopuszczenia jej Autorki do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Kraków, 21 listopada 2016 r.

